

ความหลากหลายของกล้วยไม้ป่าสกุลหวาย (*Dendrobium*) ในพื้นที่ป่าภาคใต้ Diversity of "Wild *Dendrobium* Orchids in the Southern Forest Area

สุวรรณี พรหมศิริ^{1*}

บทคัดย่อ

การสำรวจความหลากหลายกล้วยไม้ป่าสกุลหวาย (*Dendrobium*) ในพื้นที่ป่าภาคใต้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาชนิด นำมาปลูกอนุรักษ์สายพันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยทำการสำรวจ บันทึกข้อมูล ถ่ายภาพ และเก็บรวบรวมตัวอย่างออกจากป่าเท่าที่จำเป็น ในพื้นที่ป่าดิบชื้น (tropical rain forest) ป่าดิบเขา (hill evergreen forest) และป่าดิบแล้ง (dry evergreen forest) พบกล้วยไม้สกุลหวาย (*Dendrobium*) จำนวน 22 ชนิด คือ *Dendrobium acerosum* Lindl.,

D. aloifolium (Blume) Rchb.f., *D. anosmum* Lindl. *D. crepidatum* Lindl. & Paxton, *D. crumenatum* Sw., *D. cruentum* Rchb.f., *D. ellipsophyllum* Tang & Wang, *D. farmeri* Paxton, *D. grande* Hook.f., *D. hercoglossum* Rchb.f., *D. indivisum* (Blume) Miq. var. *pallidum* Seidenf., *D. jenkinsii* Wall. ex Lindl., *D. lampongense* J.J. Sm., *D. leonis* (Lindl.) Rchb.f., *D. pachyphyllum* (Kuntze) Bakh.f., *D. platycaulon* Rolfe, *D. podagraria* Hook.f., *D. secundum* (Blume) Lindl., *D. sp.*, *D. subulatum* (Blume) Lindl., *D. trinervium* Ridl., และ *D. ypsilon* Seidenf. บางชนิดเป็นกล้วยไม้ป่าที่มีประชากรในธรรมชาติน้อยมาก เช่น เอื้องปากนกแก้ว (*D. cruentum* Rchb.f.) ได้ปลูกรักษาสายพันธุ์ในลักษณะต้นมีชีวิตในเรือนอนุรักษ์และขยายพันธุ์กล้วยไม้ป่า มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และมีกิจกรรมส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยจัดอบรมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อให้กับผู้ประกอบการธุรกิจกล้วยไม้ป่า เพื่อลดการนำออกจากป่า และโครงการกล้วยไม้คืนป่าพฤกษาคืนถิ่น

คำสำคัญ: ความหลากหลาย, กล้วยไม้สกุลหวาย

¹ อาจารย์โปรแกรมวิชาชีววิทยาและชีวประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

* Corresponding author, E-mail: swnn_P@yahoo.com

Abstract

Diversity of wild orchid species of *Dendrobium* in the southern forest area aimed to study orchid species in order to conserve the species and promote the sustainable utilization. This can be accomplished by survey and collection of the samples from the forest as necessary. Most forest areas are tropical rain forest, hill evergreen forest and dry evergreen forest. The 22 species of *Dendrobium* were found including *Dendrobium acerosum* Lindl., *D. aloifolium* (Blume) Rchb.f., *D. anosmum* Lindl. *D. crepidatum* Lindl. & Paxton, *D. crumenatum* Sw., *D. cruentum* Rchb.f., *D. ellipsophyllum* Tang & Wang, *D. farmeri* Paxton, *D. grande* Hook.f., *D. hercoglossum* Rchb.f., *D. indivisum* (Blume) Miq. var. *pallidum* Seidenf., *D. jenkinsii* Wall. ex Lindl., *D. lampongense* J.J. Sm., *D. leonis* (Lindl.) Rchb.f., *D. pachyphyllum* (Kuntze) Bakh.f., *D. platycaulon* Rolfe, *D. podagraria* Hook.f., *D. secundum* (Blume) Lindl., *D. sp.*, *D. subulatum* (Blume) Lindl., *D. trinervium* Ridl., และ *D. ypsilon* Seidenf. Some of them are endangered orchids eg. *D. cruentum* Rchb.f. The samples were grown in the endangered orchid reservation at the green house, Songkhla Rajabhat University. The sustainable utilization activities were organized by giving the conservation knowledge and tissue culture techniques in the training course to the merchants who work with wild orchids in order to decrease removing the orchids out of the wild and return the orchids to forest.

Keywords: Biodiversity, *Dendrobium* orchids

บทนำ

ประเทศไทยมีความหลากหลายของพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ ซึ่งมีผลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การพัฒนาประเทศ สังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวไทยทุกคน การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งของประเทศ อันเนื่องมาจากการบุกรุกทำลายป่า ขยายพื้นที่ทำเกษตรกรรม ทำให้เกิดการทำลายถิ่นอาศัย คุณค่าของทรัพยากรชีวภาพสูญเสียไป

ภาคใต้อยู่ในเขตร้อนชื้น มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบัน แหล่งที่อยู่ของพืช ตลอดจนแนวการกระจายพันธุ์ถูกคุกคามและถูกทำลาย ส่งผลให้พืชหลายชนิดสูญพันธุ์ (extinct) วัชชัย สันติสุข (2547) และราชันย์ ภูมา (2551) รายงานว่า มีพืชหลายชนิดในภาคใต้ของประเทศ กำลังอยู่ในภาวะอันตราย (endangered) ใกล้จะสูญพันธุ์ไปจากแหล่งกระจายพันธุ์ อีกหลายชนิดเข้าสู่ภาวะอันตราย (vulnerable) ถ้าอิทธิพลต่างๆ ที่เป็นสาเหตุที่ทำให้พืชสูญพันธุ์ยังคงกระทำอยู่ และมีหลายชนิดที่จัดเป็นพืชหายาก (rare) เนื่องจากมีจำนวนประชากรขนาดเล็กและมีความเสี่ยงที่จะตกอยู่ในภาวะอันตราย พืชพวกนี้มักจะขึ้นอยู่ในพื้นที่ที่มีลักษณะจำกัดทางสภาพภูมิศาสตร์ และภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีการกระจายพันธุ์ของกล้วยไม้พันธุ์แท้หลายชนิดแต่บางชนิดกำลัง

ถูกรุกรานมากที่สุด เช่น กล้วยไม้สกุลรองเท้านารี (*Paphiopedilum*) และกล้วยไม้ในสกุลหวาย เช่น เอื้องปากนกแก้ว

(*D. cruentum* Rchb. f.) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสถานะใกล้สูญพันธุ์ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2538) และนับวันยิ่งจะหายากมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ได้นำกล้วยไม้ป่าออกมาจากถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ทำให้กล้วยไม้ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น ผู้เลี้ยงขาดความรู้ในสภาพธรรมชาติของกล้วยไม้ชนิดนั้น ๆ ทำให้เกิดการหักเหทางพันธุกรรม เนื่องจากประชากรมีขนาดเล็กมีการสูญหายความหลากหลายทางพันธุกรรมได้มาก (ละออ อัมพรพรัตน์, 2554) ปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากกล้วยไม้เพิ่มสูงขึ้นทุกวัน แต่มักเป็นการใช้ประโยชน์ในด้านการปรับปรุงพันธุ์และผลิตเพื่อการค้าเป็นส่วนใหญ่ สำหรับการปรับปรุงพันธุ์จากชนิดพันธุ์ป่ามีอยู่น้อยมาก และอยู่ในทิศทางที่ไม่เหมาะสมเป็นส่วนใหญ่ ทำให้กล้วยไม้ไทยมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง กล้วยไม้ป่ามีรูปร่างลักษณะที่โดดเด่น แปลกตาของผู้พบเห็น จึงเป็นทรัพยากรที่ล่อแหลมต่อการสูญพันธุ์ ในขณะที่ข้อมูลชนิดของกล้วยไม้ในแต่ละพื้นที่ยังมีน้อย ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถวางแผนในการบริหารจัดการ กล้วยไม้ป่าทุกชนิดจึงเป็นทรัพยากรที่น่าสนใจและควรได้รับการอนุรักษ์ และพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสมให้มีความยั่งยืนต่อไป (สลิตา สิทธิสังธรรม, 2552)

จากความสำคัญและสภาพปัญหาดังกล่าว มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเร่งให้สถาบันการศึกษา หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้ศึกษาวิจัยการอนุรักษ์พันธุกรรม ขยายพันธุ์ ปรับปรุงพันธุ์และส่งเสริมการใช้ประโยชน์กล้วยไม้ป่า อย่างยั่งยืน และเพื่อสนองโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงได้เสนอโครงการวิจัย เรื่อง ความหลากหลายของกล้วยไม้ป่าสกุลหวาย (*Dendrobium*) ในพื้นที่ป่าภาคใต้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อสำรวจ รวบรวมพันธุกรรมกล้วยไม้ป่าสกุลหวาย (*Dendrobium*) มาเก็บรักษาสายพันธุ์และส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

วิธีการวิจัย

อุปกรณ์และสารเคมี

1. อุปกรณ์สำรวจและรวบรวมกล้วยไม้ป่า เช่น กรรไกรตัดกิ่งหรือมีด พลั่ว ถูพลาสติก กล้องถ่ายรูป ดินสอ สมุดบันทึก
2. อุปกรณ์อัดพรรณไม้แห้ง เช่น แผงอัดพรรณไม้ เชือก กระดาษหนังสือพิมพ์ กระดาษลูกฟูก ป้ายพลาสติก
3. อุปกรณ์และเอกสารตรวจเอกลักษณ์พรรณไม้เพื่อหาชื่อวิทยาศาสตร์ที่ถูกต้อง เช่น แวน ขยาย กล้องจุลทรรศน์ (Light microscope) กล้องสเตอริโอ (Stereo microscopes) ใบมีดโกน เอกสารที่ใช้ในการจำแนกพรรณไม้ เช่น Flora of Thailand, Flora of Java, Flora Malesiana หนังสือพรรณไม้ เอกสารทางพฤกษอนุกรมวิธาน และตัวอย่างพันธุ์ไม้เทียบเคียงในหอพรรณไม้ รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญทางกล้วยไม้

4. อุปกรณ์ในการปลูกรักษาพรรณไม้ เช่น ป้ายพลาสติก กระเช้าไม้ กระถาง ลวด อาหารเสริม ปุ๋ย กระบอกรดน้ำ และวัสดุปลูก เช่น ถ่าน ขุยมะพร้าว กาบมะพร้าว อิฐหัก โฟม สแฟกนัม มอส ซายผ้าสีดาแห้ง กรวดหยาบ ทรายหยาบ ดินปลูก ขอนไม้แบบ เป็นต้น

5. อุปกรณ์และสารเคมีในการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ เช่น ตู้กรองอากาศบริสุทธิ์ (Air flow cabinet) เครื่องชั่ง เครื่องวัดความเป็นกรด-ด่าง เครื่องเขย่า หม้อนึ่งความดันไอน้ำ เต้าไมโครเวฟ เครื่องแก้ว ใบมีดผ่าตัดพร้อมด้าม ตะเกียงแอลกอฮอล์ และ วัสดุอื่นๆ ห้องเพาะเลี้ยงและห้องเลี้ยงเนื้อเยื่อ สารเคมีในการเตรียมอาหารเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

6. โรงเรือน ประกอบด้วย เครื่องพ่นหมอกระบบอัตโนมัติ ชั้นวาง ราวแขวน และ วัสดุอื่น ๆ

วิธีการศึกษา

1. ทบทวนเอกสาร กล้วยไม้ป่าของประเทศไทย งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ ฐานข้อมูลพรรณไม้

2. ลงพื้นที่แต่ละจังหวัดในภาคใต้ เสวนาร่วมกับชาวบ้าน เพื่อค้นหาประชาชนชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับกล้วยไม้ป่า ผู้ชำนาญเส้นทาง และข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับกล้วยไม้ป่า นำมาวิเคราะห์และติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละพื้นที่

3. ประชุมทีมทำงานเพื่อปฏิบัติการและวางแผนการวิจัย ในเรื่อง การกำหนดเส้นทางและจุดสำรวจ ศึกษา เก็บตัวอย่างกล้วยไม้ป่า และกำหนดระยะเวลาปฏิบัติการสำรวจ เดือนละ 1 ครั้งและเพิ่มตามระยะเวลาที่ต้องติดตาม ดอก ฝัก

4. ลงพื้นที่สำรวจกล้วยไม้ป่าในฤดูกาลที่ต่าง ๆ กัน สำรวจในพื้นที่ป่าดิบชื้น ป่าดิบเขา และป่าดิบแล้ง ตามเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คำบอกเล่าของชมรมคนรักกล้วยไม้ป่า ศึกษาทั้งกล้วยไม้ดิน (terrestrial) กล้วยไม้ขึ้นบนก้อนหิน (lithophyte) และกล้วยไม้อิงอาศัย (epiphyte) บันทึกข้อมูลลักษณะทางสัณฐานวิทยาและสภาพแวดล้อมโดยรอบ การออกดอก ติดฝัก พร้อมทั้งถ่ายภาพ เก็บฝักมาทำการเพาะเมล็ดในสภาพปลอดเชื้อ เก็บตัวอย่างกล้วยไม้ป่าเท่าที่จำเป็น คือ ไม่ควรเกิน 2 ต้นต่อชนิด และไม่ควรเก็บต้นที่กำลังออกฝักหากไม่จำเป็น กล้วยไม้ชนิดเดียวกันมีตามบ้านของชาวบ้านก็ขอความอนุเคราะห์ทั้งฝักและต้นที่มีชีวิต เพื่อนำมาเก็บรักษาสายพันธุ์ ขยายพันธุ์และนำมาระบุชนิดโดยใช้เอกสารระบุวิธานทางอนุกรมวิธานพืช ต่อไป

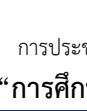
5. ปลูกรักษาและอนุรักษ์พันธุกรรมไว้ในมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา 2 วิธี คือ

1. ปลูกรักษาและอนุรักษ์พันธุกรรมในสภาพโรงเรือน โดยจัดสภาพแวดล้อมให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติของกล้วยไม้แต่ละชนิดให้มากที่สุด

2. เพาะเลี้ยงเมล็ดจากฝักที่เก็บมาจากป่าบ้านชาวบ้าน และในโรงเรือน

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การสำรวจ รวบรวมพันธุกรรมกล้วยไม้ป่าสกุลหวาย ที่ในพื้นที่ภาคใต้ พบกล้วยไม้ป่า สกุลหวาย (*Dendrobium*) จำนวน 22 ชนิด มี 1 ชนิดเป็นพืชอนุรักษ์ในบัญชีไซเตส (CITS) บัญชี 1 และ 21 ชนิดเป็นพืชอนุรักษ์ในบัญชีไซเตสบัญชี 2 (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2553)

(ตาราง 1 และภาพที่ 1-2) บางชนิดเป็นพืชถิ่นเดียว มีประชากรในธรรมชาติน้อยมาก เช่น เอื้องปากนกแก้ว

(*D. cruentum* Rchb.f.) เป็นกล้วยไม้ที่มีถิ่นกำเนิดทางภาคใต้ของประเทศไทย ปัจจุบันตกอยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ อยู่ในสถานะอันตราย และเป็นกล้วยไม้ที่อยู่ในบัญชีพืชอนุรักษ์บัญชี 1 ของอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดพรรณสัตว์ป่าและพืชป่า (www.orchidtropical.com/law_and_wild_orchid.php) และเอื้องสายน้ำเขียว (*D. crepidatum* Lindl. & Paxton) เอื้องมัจฉา (*D. farmeri* Paxton) เอื้องมะลิสองใบ (*D. pachyphyllum* (Kuntze) Bakh.f.) กล้วยไม้เหล่านี้มีความสวยงาม เป็นที่นิยมของผู้เลี้ยงกล้วยไม้ เช่น เอื้องดอกมะเขือ (*D. hercoglossum* Rchb.f.) เหลืออยู่ในธรรมชาติน้อยมาก (อ้อพร เฝือกคล้ายและฉัตรชัย เงินแสงสรวย, 2552) ตลอดจนการสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัย ผืนที่ป่าถูกทำลาย การระเบิดภูเขา และการลักลอบกล้วยไม้ป่าออกจากป่า ทำให้ในธรรมชาติประชากรน้อยและมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง (สลิล สิทธิสังธรรม, และเพชร ตรีเพชร. 2552) ก็เป็นปัญหาที่ประสบอยู่มากในทางป่าภาคใต้

ตารางที่ 1 กล้วยไม้สกุลหวาย ที่สำรวจพบในพื้นที่ภาคใต้

ลำดับที่	ชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name)	ชื่อไทย (local name)	สถานภาพ (status)	ถิ่นที่อยู่ (habitat)
1	<i>Dendrobium acerosum</i> Lindl.	เอื้องนีนาง, เขาแพะ, กล้วยไม้มีอนาง	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบ ป่าพรุ ที่ความ สูงจากระดับน้ำ ทะเล 400-500 ม. นครศรีธรรมราช สตูล สงขลา
2	<i>D. aloifolium</i> (Blume.) Rchb.f.	เอื้องมณี, เอื้องช้าง	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 ไม่พบปลุกเลี้ยง ตามบ้านใน ธรรมชาติ ประชากร ค่อนข้างมาก	ป่าดิบ ที่ความสูงจาก ระดับน้ำทะเล 0-500 ม. สตูล สงขลา
3	<i>D. anosmum</i> Lindl.	เอื้องสาย, เอื้องสาย หลวง	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบ ที่ความสูงจาก ระดับน้ำทะเล ประมาณ 1,300 ม. นครศรีธรรมราช พัทลุง สตูล สงขลา นราธิวาส
4	<i>D. crepidatum</i> Lindl. & Paxton	เอื้องสายน้ำเขียว	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบแล้ง ที่ความสูง จากระดับน้ำ ทะเล 600-2,100 ม. พังงา สตูล สงขลา

ลำดับที่	ชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name)	ชื่อไทย (local name)	สถานภาพ (status)	ถิ่นที่อยู่ (habitat)
5	<i>D. crumenatum</i> Sw.	หวายตะมอย, เอื้องมะลิ, เอื้องนกกระยาง, แส้พระอินทร์, บวบกลางหาว	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงทั่ว ๆ ไป และในธรรมชาติมีค่อนข้างมาก	ป่าดิบบริเวณภูเขาป่าโปร่ง ที่ความสูงจากระดับน้ำทะเล 60-300 ม. ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช กระบี่ ตรัง สตูล ปัตตานี นราธิวาส ยะลา
6	<i>D. cruentum</i> Rchb.f.	เอื้องปากนกแก้ว, เอื้องนกแก้ว	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 1 ไม่พบการปลุกเลี้ยง ในธรรมชาติมีน้อยมาก	ป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์บนต้นเสม็ด ขาว ระนอง พังงา กระบี่ สตูล
7	<i>D. ellipsophyllum</i> Tang & Wang	เอื้องทอง	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงในกลุ่มผู้นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้างน้อย	ป่าดิบแล้ง ที่ความสูงจากระดับน้ำทะเล 300-1,000 ม. ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สตูล สงขลา
8	<i>D. farmeri</i> Paxton	เอื้องมัจฉาณู	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงตามบ้านและในกลุ่มผู้นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้างน้อย	ป่าดิบเขา ป่าเต็งรัง ป่าสนเขา ที่ความสูงจากระดับน้ำทะเล 150-1,000 ม. ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา
9	<i>D. grande</i> Hook.f.	เอื้องแผงใบใหญ่	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงในกลุ่มผู้นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง	ป่าดิบแล้ง ที่ความสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 500 ม. ตรัง พัทลุง สตูล สงขลา

ลำดับที่	ชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name)	ชื่อไทย (local name)	สถานภาพ (status)	ถิ่นที่อยู่ (habitat)
			น้อย	
10	<i>D. hercoglossum</i> Rchb.f.	เอื้องดอกมะเขือใต้, เอื้องดอกมะเขือ	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกตามบ้าน และเลี้ยงในกลุ่มผู้ นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	พบในป่าไม่ผลัดใบ ป่า ดิบ ที่ระดับความสูง จากระดับน้ำทะเล 50-2,000 ม. พังงา นครศรีธรรมราช พัทลุง สตูล สงขลา
11	<i>D. indivisum</i> (Blume) Miq. var. <i>pallidum</i> Seidenf.	เอื้องก้างปลา, ก้างปลา	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงตาม บ้านและในกลุ่มผู้ นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบ ที่ความสูงจาก ระดับน้ำทะเล 300- 1,600 ม. ชุมพร พังงา สตูล สงขลา
12	<i>D. jenkinsii</i> Wall. ex Lindl.	เอื้องผึ้งจิ๋ว, เอื้องผึ้ง น้อย	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงตาม บ้านและในกลุ่มผู้ นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าผลัดใบ ป่าดิบ ที่ ความสูงจากระดับ น้ำทะเล 700-1,500 ม. นครศรีธรรมราช พัทลุง สตูล สงขลา
13	<i>D. lampongense</i> J.J. Sm.	เอื้องนางนวล	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ใน ธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบ ที่ความสูงจาก ระดับน้ำทะเล 200-300ม. นครศรีธรรมราช พัทลุง สตูล สงขลา

ลำดับที่	ชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name)	ชื่อไทย (local name)	สถานภาพ (status)	ถิ่นที่อยู่ (habitat)
14	<i>D. leonis</i> (Lindl.) Rchb.f.	เอื้องตะขาบใหญ่	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงตาม บ้านและในกลุ่มผู้ นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ใน ธิ ร ร ม ช า ตี ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบแล้ง ที่ความสูง จากระดับน้ำ ทะเล 500-700 ม. นครศรีธรรมราช พัทลุง สตูล สงขลา
15	<i>D. pachyphyllum</i> (Kuntze) Bakh.f.	เอื้องมะลิสองใบ, เอื้องสองใบ, เอื้องน้อย	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ใน ธิ ร ร ม ช า ตี ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบชื้น ที่ความสูง จากระดับน้ำทะเล 300-1,300 ม. พังงา นครศรีธรรมราช กระบี่ สตูล สงขลา
16	<i>D. platycaulon</i> Rolfe	หวายแบน	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ใน ธิ ร ร ม ช า ตี ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบชื้น ที่ความสูง จากระดับน้ำทะเล 0- 1,200 ม. นครศรีธรรมราช
17	<i>D. podagraria</i> Hook. f.	เอื้องมะลิน้อย	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ใน ธิ ร ร ม ช า ตี ประชากรค่อนข้าง	พบในป่าทั่วไป ที่ ความสูงจาก ระดับน้ำทะเล 20- 900 ม. ชุมพร สุราษฎร์ธานี

ลำดับที่	ชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name)	ชื่อไทย (local name)	สถานภาพ (status)	ถิ่นที่อยู่ (habitat)
			น้อย	
18	<i>D. secundum</i> (Blume) Lindl.	เอื้องแปรงสีฟัน, เอื้องหงอนไก่	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงตาม บ้านและในกลุ่มผู้ นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าผลัดใบ ป่าดิบเขา ที่ความสูงจาก ระดับน้ำทะเล 300- 1,600 ม.
19	<i>D. sp.</i>	เอื้องมะลิสองใบ, เอื้องน้อย	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบชื้น ที่ความสูง จากระดับน้ำทะเล 300-1,300 ม. นครศรีธรรมราช สตูล
20	<i>D. subulatum</i> (Blume) Lindl.	กล้วยไม้มีนางจิว	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบ ที่ความสูงจาก ระดับน้ำทะเล 500- 650 ม. นครศรีธรรมราช ตรัง สตูล สงขลา
21	<i>D. trinervium</i> Ridl.	เอื้องข้าวตอกสตูล, เทียนลิง	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลูกเลี้ยงใน กลุ่มผู้นิยมเลี้ยง กล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง	ป่าดิบชื้น ที่ความสูง จากระดับน้ำ ทะเล ประมาณ 100 ม. ตรัง สตูล สงขลา

ลำดับที่	ชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name)	ชื่อไทย (local name)	สถานภาพ (status)	ถิ่นที่อยู่ (habitat)
			น้อย	
22	<i>D. ypsilon</i> Seidenf.	เอื้องแบนปากตัด, หวายแบนปากตัด	พืชอนุรักษ์ในบัญชี CITESบัญชี 2 พบปลุกเลี้ยงตาม บ้าน และในกลุ่มผู้ นิยมเลี้ยงกล้วยไม้ ในธรรมชาติ ประชากรค่อนข้าง น้อย	ป่าดิบชื้นภาคใต้ พัทลุง สตูล สงขลา

การอนุรักษ์พันธุกรรม

การอนุรักษ์พันธุกรรมกล้วยไม้ป่าสกุลหวายในครั้งนี้ เป็นการอนุรักษ์ ในรูปของต้นกล้วยไม้ป่าที่มีชีวิตโดยปลูกรักษาไว้ในเรือนอนุรักษ์และขยายพันธุ์กล้วยไม้ป่าในมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา พร้อมทั้งเก็บข้อมูล ของแต่ละชนิดและทำการขยายพันธุ์ ด้วย 2 วิธี คือ

1. การขยายพันธุ์ด้วยวิธีตัดแยกลำลูกกล้วย และการแยกหน่อหรือตะเกียง (ภาพที่ 3)
2. การเพาะเลี้ยงเมล็ด โดยใช้ฝักกล้วยไม้ป่าที่ได้จากการปลูกรักษาสายพันธุ์ในเรือนอนุรักษ์

และขยายพันธุ์ จากป่า และจากบ้านชาวบ้าน (ภาพที่ 4) สามารถเพิ่มจำนวนกล้วยไม้สกุลหวายหลายชนิด

การส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ได้จัดอบรมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์กล้วยไม้ป่า การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อให้กับนักเรียน ครู เยาวชน ผู้ที่สนใจ ผู้ประกอบการธุรกิจกล้วยไม้ป่าอย่างต่อเนื่อง ณ ศูนย์วิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา (ภาพที่ 5) และนำกล้วยไม้คืนสู่ป่าจำนวน 200 ต้น ไปร่วมปลูกป่า ณ น้ำตกโตนลุงไข่ ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา (ภาพที่ 6) เนื่องในวันแม่แห่งชาติ ทุกกิจกรรม ผู้เข้าร่วมโครงการทุกกิจกรรมมีความพึงพอใจมากกว่าร้อยละ 90

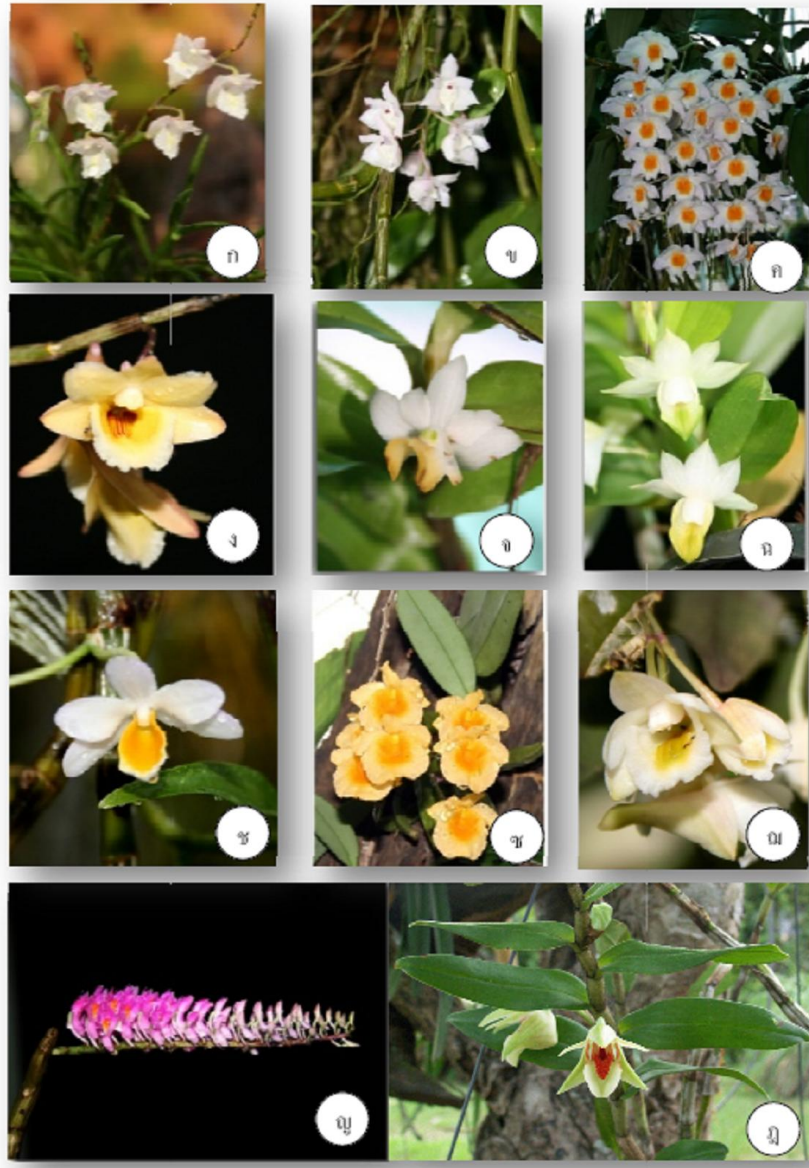
สรุปผลการวิจัย

กล้วยไม้ป่าสกุลหวาย ในพื้นที่ภาคใต้ มีความหลากหลายสูงทั้งทางด้านชนิด และระบบนิเวศ ทั้ง 22 ชนิด พบว่าเกือบทุกชนิด ยกเว้น หวายตะมอย (*D. crumenatum* Sw.) ในป่าธรรมชาติพบ น้อย ประชากรลดลง และหลายชนิดกำลังถูกรุกราน อยู่ในสถานะอันตราย

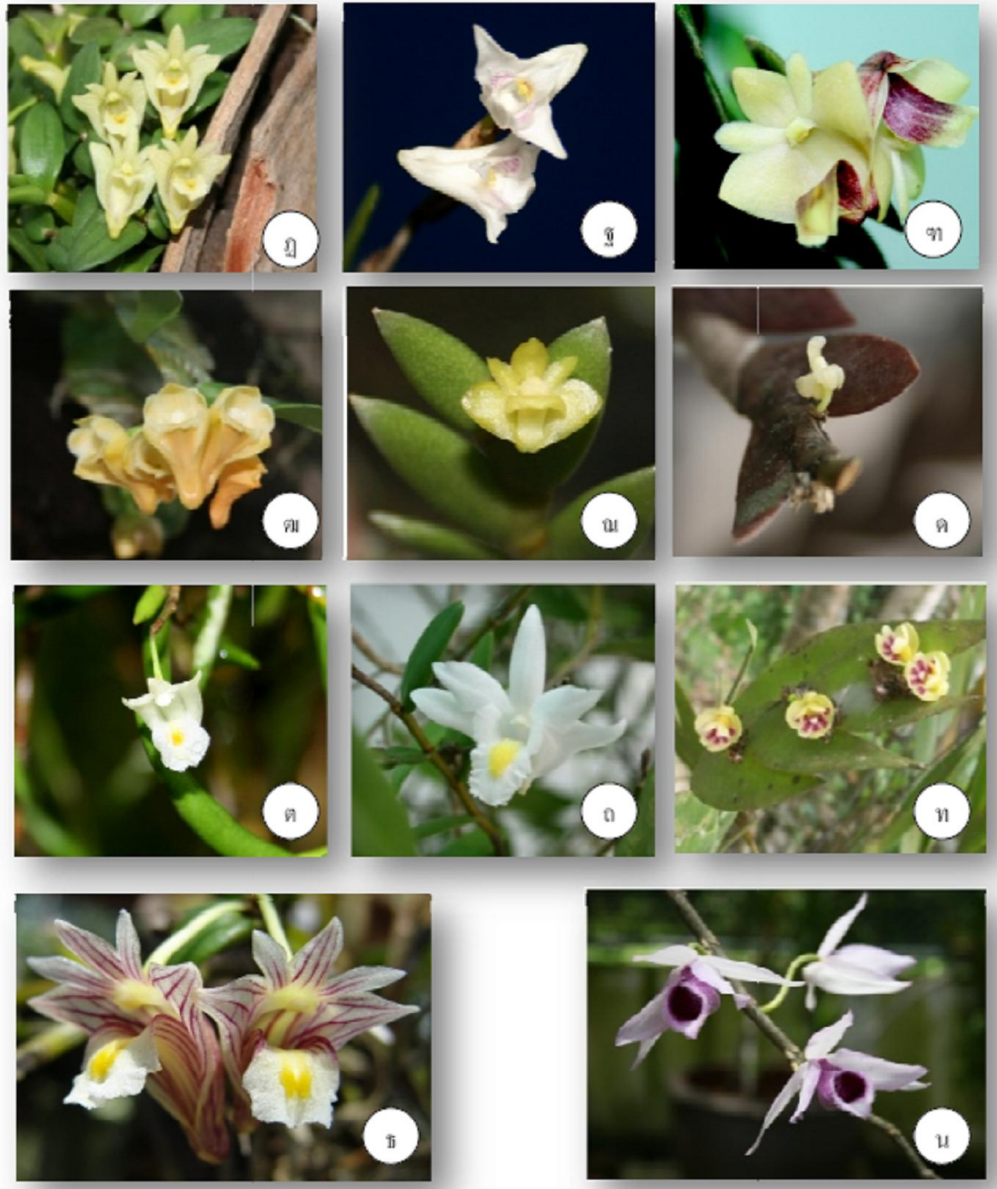
ข้อเสนอแนะและการนำไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

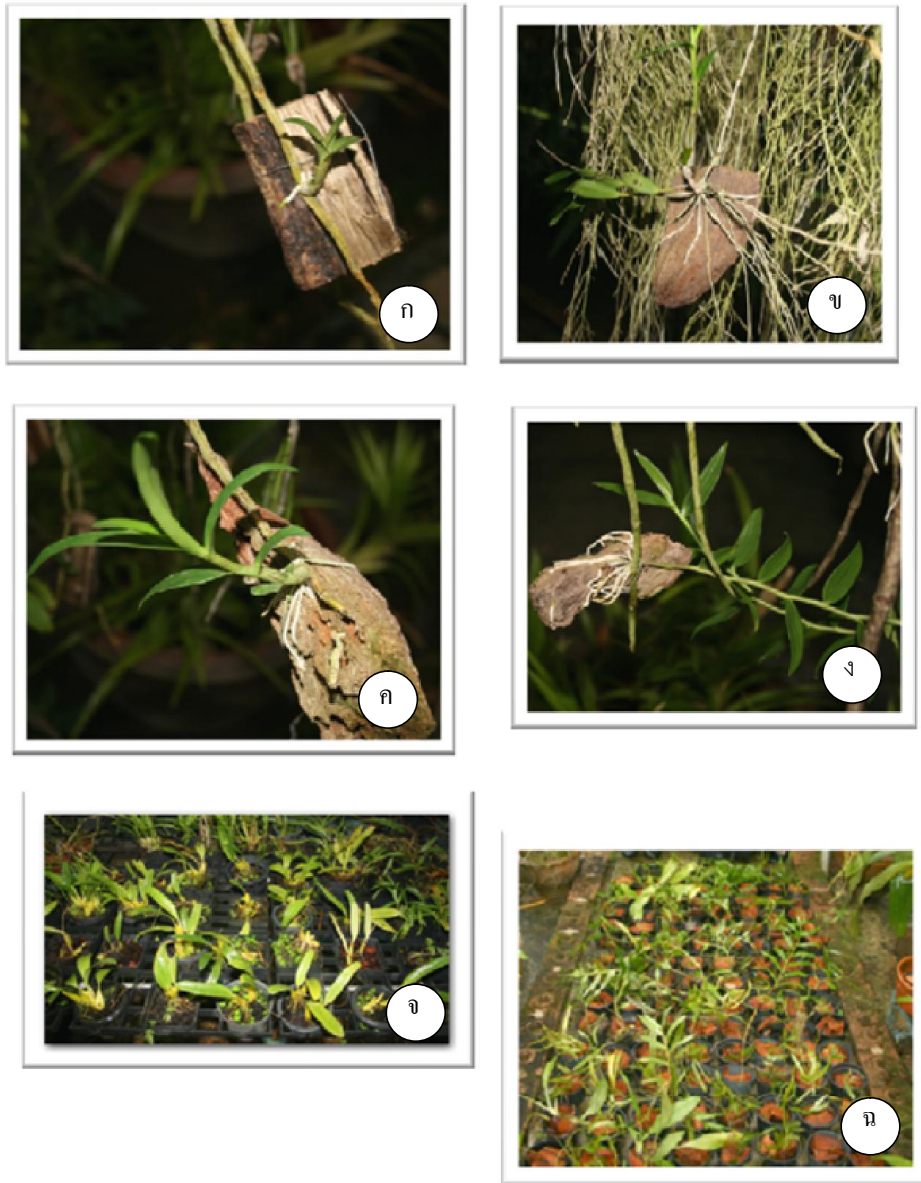
1. ประชาสัมพันธ์เสริมสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรให้สาธารณะชนตลอดจนการจัดการอบรมบุคลากรด้านการอนุรักษ์พรรณพืช
  2. จัดทำหลักสูตรการอนุรักษ์พรรณพืชในทุกระดับการศึกษา
  3. จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์พรรณพืชในท้องถิ่น
  4. ภาครัฐควรส่งเสริมการอนุรักษ์พืชในท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพและส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ
- ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ
1. ตัวอย่างพรรณพืชที่เก็บออกมาจากป่าแต่ละชนิดเก็บมาจากพื้นที่แตกต่างกัน ผู้เก็บต้องศึกษาถิ่นที่อยู่อาศัยอย่างถ่องแท้ เช่น กล้วยไม้ป่าบางชนิดพบบริเวณเชิงเขา ที่ราบสูงและหน้าผา เมื่อนำมาปลูกเลี้ยงในสภาพต่างถิ่น ทำให้เปอร์เซ็นต์การรอดน้อยและบางชนิดหยุดการเจริญเติบโต
  2. การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องสร้างในวัยเด็กจะฝังรากลึกและง่ายกว่าสร้างกับผู้ใหญ่
- การนำไปใช้ประโยชน์
- มอบรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโตนงาช้างจังหวัดสงขลา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด จังหวัดพัทลุง กล้วยไม้ที่เก็บรักษาไว้ในสภาพโรงเรือนได้ทำการขยายพันธุ์และนำคืนสู่ป่าอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 1 กล้วยไม้ป่า สกุลหวาย (*Dendrobium*) ที่สำรวจพบในพื้นที่ภาคใต้
 ก. *Dendrobium acerosum* Lindl. ข. *D. hercoglossum* Rchb.f
 ค. *D. farmeri* Paxton ง. *D. lampongense* J.J. Sm.
 จ. *D. ellipsophyllum* Tang & Wang ฉ. *D. trinervium* Ridl.
 ช. *D. crepidatum* Lindl. & Paxton ซ. *D. jenkinsii* Wall. ex Lindl.
 ฌ. *D. platycaulon* Rolfe ฎ. *D. secundum* (Blume) Lindl.
 ฏ. *D. cruentum* Rchb.f.
 ฐ. ที่มา:ภาพถ่ายจากผู้วิจัย

ภาพที่ 2 กล้ายไม้ป่า สกุลงหวาย (*Dendrobium*) ที่สำรวจพบในพื้นที่ภาคใต้
 ก. *Dendrobium* sp. ข. *D. podagraria* Hook. f. จ. *D. leonis* (Lindl.) Rchb.f.
 ฉ. *D. ypsilon* Seidenf. ฉม. *D. indivisum* (Blume) Miq. var. *pallidum* Seidenf.
 ฉด. *D. aloifolium* (Blume) Rchb.f. ฉค. *D. subulatum* (Blume) Lindl.
 ฉธ. *D. crumenatum* Sw. ฉท. *D. grande* Hook.f.
 ฉน. *D. pachyphyllum* (Kuntze) Bakh.f. ฉ. *D. anosmum* Lindl.
 ที่มา:ภาพถ่ายจากผู้วิจัย

ภาพที่ 3 การขยายพันธุ์กล้วยไม้ป่า ก,ข,ค, และ ง โดยการแยกหน่อหรือตะเกียง จ,ฉ โดยการตัดแยก
 ลำ ลูกกล้วย

ภาพที่ 4 การขยายพันธุ์กล้วยไม้ป่าโดยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

ภาพที่ 5 ส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ได้จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์กล้วยไม้ และการเพาะเมล็ดให้กับนักเรียน ครู เยาวชน ผู้สนใจ และผู้ประกอบการธุรกิจกล้วยไม้ป่า ณ ศูนย์วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ภาพที่ 6 โครงการกล้วยไม้คืนป่าพฤกษาคืนถิ่น สถานที่น้ำตกยาโรย อุทยานแห่งชาติทะเลบัน อ.ควนโดน จ.สตูล

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือ ความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ตั้งแต่ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางเดินป่า ชมรมอนุรักษ์ ผู้ให้ความอนุเคราะห์กล้วยไม้เพื่อนำมารักษาสายพันธุ์และขยายพันธุ์ และหน่วยงานต่าง ๆ ดังนั้นผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณาของทุกท่านในทุกพื้นที่เป็นอย่างดีสูงมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่ให้ทุนอุดหนุนงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.(2553). **พืชอนุรักษ์ในบัญชีไซเตส (CITES) กล้วยไม้**
ชายฝั่งทะเลตอนบนของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และ
พันธุ์พืช.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2538). **พืชอนุรักษ์ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่**
3). ราชกิจจานุเบกษา.
- เต็ม สมิตินันท์. (2544). **ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย.** ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : บริษัท
ประชาชน จำกัด.
- ธวัชชัย สันติสุข. (2547). **พืชถิ่นเดียวและพืชหายากของประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักงาน
เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.
- (2549). **ป่าของประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า
และพันธุ์พืช.
- นันทิยา วรธนะภูติ. (2535). **กล้วยไม้ป่าเมืองไทย .** กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีน ตั้งเข้าส์.
- ราชนันท์ ภูมา. (2551). **พืชหายากของประเทศไทย (Rare Plants of Thailand).** กรุงเทพฯ :
สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า
และพันธุ์พืช.
- ละออ อัมพรพรวดี. (2554) **ความหลากหลายทางชีวภาพ.** กรุงเทพฯ : พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- ศูนย์บริการจัดการเครือข่ายข้อมูลกล้วยไม้ (2552). **กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกล้วยไม้.** สืบค้นวันที่ 10
กุมภาพันธ์ 2558.
<http://www.orchidtropical.com/law and wild orchid.php>
- สมบูรณ์ ระดม, เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง, อรทัย มิ่งธิ พล และมานพ แก้วก่าเน็ด. (2550). **องค์กร**
ชุมชน กับการอนุรักษ์ความหลากหลายของชนิดพันธุ์กล้วยไม้ป่า. วารสารวิจัยและส่งเสริม
วิชาการ เกษตร. 24(2), 27-36.
- สมราน สุดดี. (2546). **การศึกษาอนุกรมวิธานของพืชวงศ์กล้วยไม้บริเวณอุทยานแห่งชาติป่าหิน**
งาม จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มพฤกษศาสตร์ป่าไม้ ฝ่ายวนวัฒนวิจัยและพฤกษศาสตร์ กรมอุทยาน
แห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- สลิล สิทธิสังจธรรม. (2552) **กล้วยไม้ป่าเมืองไทย Wild Orchid of Thailand.** กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์บ้านและสวน.
- สลิล สิทธิสังจธรรม และเพชร ตรีเพชร. (2552). **กล้วยไม้ป่าเมืองไทย 2 Wild Orchid of**
Thailand 2. กรุงเทพฯ : สายธุรกิจโรงพิมพ์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (2543). **พืช ถิ่นเดียวและพืชหายากของประเทศไทย.**
กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนัก
นายกรัฐมนตรี.
- อ้อพร เผือกกล้วยและฉัตรชัย เงินแสงสรวย. (2552). **อนุกรมวิธานของกล้วยไม้สกุลเอื้องคำในอุทยาน**
แห่งชาติ พุ่งแสงหลวง วารสารการจัดการป่าไม้. 3(5), 25-35

- Byrne, O.P. (2001). **A-Z of South East Asian Orchid Species**. The Orchid Review.
Singapore : Pasir Panjang.
- Chris K. H. Teo. (2010). **Native Orchids of Peninsular Malaysia**. Singapore :
Marshall
- LAVARACK, B., HARRIS, W., STOCKER, G. (2006): *Dendrobium and Its Relatives*.
Australia: Simon & Schuster Ltd.
- Ong, P. T., O'Byrne, W. S. Y. Yong and L. G. Saw. (2011). **Wild Orchids of Peninsular
Malaysia** : Forest Research Institute Malaysia.
- Seidenfaden, G. (1972). **Contributions to the orchid flora of Thailand III**.
Botanisk Tidsskrift. 67(1-2), 81-82.
- Vaddhanaphuti, N. (2005). **Wild Orchids of Thailand**. Bangkok : O.S. Printing
House.